

Olympe de Gouges: Deklaracija o pravima žena i građanki

Banjeglav, Sanja

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:291177>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij povijesti

Sanja Banjeglav

Olympe de Gouges: Deklaracija o pravima žena i građanki

Završni rad

doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2012.

Sažetak

Francuska se revolucija oduvijek slavila kao vrijeme velikih promjena važnih za čovjeka, no tek se u prošlom stoljeću počelo naglašavati da za žene nije značila isto što i za muškarce. Iako su žene aktivno sudjelovale u Francuskoj revoluciji, u njezine dobrobiti nisu uživale u jednakoj mjeri kao muškarci. Ipak, u tom razdoblju kada su nove ideje nicale bez gotovo ikakvih ograničenja, našle su se i one o pravima žena. Među onima koja ih je zagovarala, iako ne prva i jedina, bila je Olympe de Gouges. Svojim najpoznatijim radom, pamfletom „Deklaracija o pravima žene i građanke“ dat će najobuhvatniji poziv ženama da se bore za svoja prava na građanstvo koje su zaslužile u jednakoj mjeri kao i muškarci. Ovaj će rad, s posebnim osvrtom na upravo to djelo, razmotriti ženski doprinos revoluciji, kao i aktivno uključivanje žena u politički život. Analiza „Deklaracije“ pokazati će zašto se taj tekst smatra jednim od temeljnih dokumenata budućeg feminističkog pokreta.

Ključne riječi: Olympe de Gouges, Deklaracija o pravima žene i građanke, Francuska revolucija, prava žena

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Žene u revolucijama 18. stoljeća.....	5
2.1. Američka revolucija.....	5
2.2. Francuska revolucija.....	6
2.2.1. Politička prava za žene.....	8
3. Olympe de Gouges do Revolucije.....	11
4. Revolucionarni rad Olympe de Gouges.....	12
5. Deklaracija o pravima žene i građanke.....	13
5.1. Značenje Deklaracije o pravima žene i građanke.....	19
6. Smaknuće Olympe de Gouges.....	21
7. Prilozi.....	23
8. Literatura.....	32

1. Uvod

Revolucije s kraja 18. stoljeća donijele su velike promjene za čovjeka. S njima je otvoren prostor za nove ideje i djelovanja. Jedna od takvih ideja bila je ona o „jednakosti“, no tradicionalni sustav mišljenja iz te je jednakosti isključivao više od polovice stanovništva, od kojih su većinu činile žene.

U prvom ćemo dijelu rada pokazati da su žene bile vrlo aktivne u revolucionarnim događajima i da je nemoguće zamisliti revoluciju bez njihova sudjelovanja. Razmatran je njihov angažman u Američkoj i Francuskoj revoluciji uz naglasak na specifičnosti sudjelovanja žena na oba kontinenta. Također ćemo se posebno osvrnuti na one žene koje su u Francuskoj zakoračile u tradicionalno mušku sferu političkog života kroz aktivnost na javnim raspravama, klubovima i salonima.

Kako bi shvatili značenje djelovanja Olympe de Gouges tijekom Revolucije potrebno se osvrnuti na njezino podrijetlo što je bio zadatak sljedećeg poglavlja. Kao što je to i inače slučaj s piscima, njihov život preslikan je u njihovo djelo te je nužno poznavati biografiju pisca kako bismo razumijeli motive i značenje njihova rada. Iako je cilj ovog rada bilo tumačenje najpoznatijeg djela Olympe de Gouges, „Deklaracije o pravima žene i građanke“, prije toga nužno je spomenuti tekstove koji su tome prethodili, a koji su isto tako svi bili društveno i politički angažirani.

Glavni dio rada odnosi se na analizu „Deklaracije o pravima žene i građanke“ uz istovremenu usporedbu s originalnom „Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina“ gdje je ona moguća. Nakon analize potrebno je istaknuti značenje „Deklaracije“ kako bismo razumijeli zbog čega je ona uvrštena među pionirske tekstove feminističkog diskursa. Rad završava tragičnom smrću Olympe de Gouges na revolucionarnoj giljotini. Kao što je i sama tom prilikom rekla, pokazat će se da su njezine ideje ispred njezina vremena te će svoje priznanje dobiti tek s prvim ženskim aktivisticama u 19. stoljeću koje su ju navodile kao svoj uzor.

2. Žene u revolucijama 18. stoljeća

2.1. Američka revolucija

Revolucionarna previranja u Sjevernoj Americi i Europi krajem 18. stoljeća uzdrmala su sve društvene sastavnice, pa tako i rodni poredak. Događaji u trinaest kolonija što će kasnije tvoriti Sjedinjene Američke države znatno su se razlikovali od onih u Europi, pa je tako i ženska aktivnost bila pristuna na drugačiji način.

Neke američke žene, poput Mery Otis Warren, Judith Sargent Murray i ropkinje Philis Wheatly odabrale su izreći u javnosti svoja mišljenja o „muškim stvarima“, no većina je to činila u sferi doma, među svojom braćom, očevima i muževima.¹ Tako je Abigail Adams, supruga tadašnjeg kongresnika i budućeg predsjednika Johna Adamsa, tijekom revolucije održavala redovitu korespondenciju sa suprugom gdje je progovarala o svojim političkim stavovima i viđenjima događaja u kolonijama. U godini objave Deklaracije o nezavisnosti 1776. godine čiji je Adams i sam bio sastavljač te potpisnik, upozorava supruga da uključi žene u novi društveni poredak znamenitom rečenicom „Remember the ladies“.²

Uz rijetke iznimke, u osamnaestostoljetnoj Americi žene nisu sudjelovale u političkom životu. Posljedica je to rodnih odnosa kolonijalnog sustava kao i dominantnog utjecaja religije. Kako je većina stanovništva pripadala metodističkoj crkvi koja je dopuštala svojim predstavnicima da se izraze na molitvenim sastancima, žene su u njima našle svoje mjesto za javnu afirmaciju. Osim toga, revolucionarni događaji u Americi nisu imali toliki zamah kao u Europi, nije bilo toliko klubova, političkih sastanaka s uvijek prisutnom i brojnom publikom te je sveukupno manji broj stanovnika aktivno sudjelovao u kreiranju novog političkog poretka. Kada je započeo bojkot proizvoda uvezenih iz Engleske pod krilaticom „buy American“ američke su žene pozvane da odustanu od pijenja čaja i zamjene luksuzne europske proizvode za one proizvedene u Americi. Tako se predanost američkih žena revoluciji očitovala na molitvenim sastancima u domovima dok su pjevajući patriotske himne ujedno i proizvodile. Iako je ostalo u sferi doma, odbijanje tradicije ispijanja čaja i proizvodnja američke odjeće bile su individualne odluke i politički činovi. Neke su žene odlučile pokazati svoj patriotski angažman radeći na

¹ Dominique Godineau, „Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens“, Genevieve Fraisse, Michelle Perrot, *History of Women in the West, Volume IV: Emerging Feminism from Revolution to World War*, Belknap press, 1993., str. 23.

² Gisela Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, Clio, Beograd, 2005., str. 64.

bojištima kao kuharice, pralje ili medicinsko osoblje. Značajnija kolektivna akcija žena bilo je prikupljanje sredstava za američke trupe 1780. godine od strane pripadnica *Philadelphia Ladies' Association*.³

2.2. Francuska revolucija

Francuski povjesničar Jules Michelet Francusku je revoluciju opisao kao „vrlo spontanu, neočekivanu ... i uglavnom stvar žena“.⁴ Činjenica da su žene prve povele pobune koje su dovele do revolucionarnih promjena u Francuskoj krajem 18. stoljeća nije bila iznenađenje čak ni suvremenicima. Praksa je pokazivala da su žene već stoljećima pozivale muškarce na pobunu diljem Europe, dok su primjenu sile prepuštale muškarcima.⁵

Kada je kralj Luj XVI. usred državne krize pozvao podanike da iznesu pritužbe u „cahiers de doléances“⁶ u oko 30 tisuća predanih našli su se i ženski glasovi. U jednoj peticiji „žena trećeg staleža“ iz siječnja 1789. godine spominje se njihovo nezadovoljstvo sazivom Narodne skupštine iz koje su isključene ženske predstavnice, ali i osvrt na položaj žena i primarna pitanja važna za žene. Pritom se kao najvažnije ističe pitanje obrazovanja, ali i zapošljavanja žena. Navodi se da su žene trećeg staleža rođene bez imetka, da je njihovo obrazovanje žalosno oskudno i svodi se na učenje za rad te da već s petnaest godina moraju zarađivati za svoj kruh. Ukoliko su privlačne, postaju plijen zavodnika i kako bi prikrile svoju sramotu odlaze u Pariz te se najčešće odaju prostituciji i siromaštvu. Kao protumjeru, žene ovdje predlažu izopćenje prostitutki. Također se predlaže isključenje muškaraca iz zanimanja koja su otvorena za žene kao i veće sudjelovanje žena u prosvjećivanju i zapošljavanju. Prosvjećivanje bi se trebalo svoditi na poučavanje o „vrlinama koje nam priliče, ljupkosti, skromnosti, strpljenju i ljubavi“ kako bi žene bile „vjerne supruge i majke“.⁷ Pariške piljarice, prodavačice na tržnici, u svibnju su također dale svoje pritužbe u „cahiers“. Negodovale su zbog previsokih cijena kruha, kao i nepravednog ubiranja

³ D. Godineau, *Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens*, str. 22, 23.

⁴ Sophie Mousset, *Women's Rights And the French Revolution: A Biography of Olympe De Gouges*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2007., str. 7.

⁵ Žene su još zime 1708./1709. krenule u Versaj da pozovu Kralja Sunca da smanji glad i okonča rat. Tradicionalno su francuske žene tijekom 18. stoljeća imale dan kada su svoje pritužbe iznosile pred kraljicu. U: G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 70. Također je tradicija izrugivanja autoriteta kroz karnevalske običaje bila nezamisliva bez žena. U: D. Godineau, *Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens*, str. 17.

⁶ Cahiers de doléances su trebale biti predane na Generalnoj skupštini 5. svibnja 1789. i sadržavale su brige zbog nameta i svakodnevnog preživljavanja kao i prijedloge za političku modernizaciju. U: Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 65.

⁷ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 65, 66.

poreza koji poskupljuje meso i vino koje im pomaže da izdrže hladnoću na tržnicama i u halama. Spominju i sirote majke koje od svojih kćeri prave prostitutke kako bi došle do novaca.⁸

Jedan od simbola rane faze revolucija nezaboravni je marš žena na Versailles u 5. i 6. listopada 1789. godine. Marš je nagovijestila nestašica u glavnom gradu tijekom jeseni iste godine pomiješana s glasinama da kralj odbija prihvatiti ukidanje feudalizma, „Deklaraciju o pravima čovjeka“, kao i neke članke Ustava. Ujutro 5. listopada ispred Gradske se kuće okupilo više od tisuću prodavačica, trgovkinja i žena zanatlija koje su uzvikivale: „Kada će biti kruha?“ Poticale su muškarce na akciju riječima: „Muškarci su neodlučni i bojažljivi; mi uzimamo stvari u svoje ruke.“ Na pohod su krenule s nekoliko metli, kopalja i mušketa i dva nenapunjena topa na čelu. Tako su simbolično naglasile svoju nenasilnost. Kada stižu u Versailles njihov je broj udvostručen, a za njima je već krenula Narodna garda. Pod pritiskom skupljene mase kralj naposljetku prihvaća Deklaraciju i ostale dekrete, a dan je završio odlaskom kraljeve obitelji zajedno s vojnicima i ženama u Pariz. Reakcije su bile različite, ali za vrijeme republike marš žena se slavio. Tim ženama je javno izražavano poštovanje, na republičkim proslavama marširale su zajedno s muškim „pobjednicima Bastille“, a 1793. godine u njihovu čast podignut je slavluk.⁹

Iako žene nisu neposredno inicirale ustanak u svibnju 1793. godine, one su okupirale ulice tjednima prije njega, te su izazvale zabrinutost jednog člana Konventa koji je izjavio da će „žene započeti pokret ... a muškarci će im se pridružiti“.¹⁰ Upravo to se dogodilo 1795. godine kada su zbog kolapsa u snabdjevanju glavnoga grada žitom izbile oružane pobune. Na Skupštinu su prvo navalile oštre sankilote iz radničkih predgrađa i ovaj put zahtijevajući kruh, ali i „ustav iz 1793.“ Time naglašavajući da je revolucija za njih poražena. Suprostavila im se Narodna garda i pobuna je ugušena u krvi.¹¹

Kada govorimo o doprinosu ženskog dijela populacije ne smijemo zaboraviti da su žene svojim radom inspirirale velika postignuća Konventa na području društvene skrbi, poput zakona o dobročinstvu. One su organizirale javne kuhinje, prodale su svoje luksuzne predmete Republici, organizirale mnogobrojna sakupljanja sredstava diljem Francuske te otvorile velik broj centara za njegu za siromašne.¹²

⁸ Isto, str. 67.

⁹ Isto, str. 70-73.

¹⁰ D. Godineau, *Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens*, str. 16.

¹¹ G. Bock, *Žena u historiji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 75.

¹² Yves Bessieres, Patricia Niedzwiecki, *Women in the French Revolution (1789)*, Institute for the Development of the European Cultural Area, Bruxelles, 1991., str. 21.

2.2.1. Politička prava za žene

Sudjelovanje žena u revoluciji nije bilo ograničeno samo na spontane ustanke kojima su odigrale presudnu ulogu, niti na društveni angažman u socijalnim pitanjima.

Neke žene su se usudile progovarati i u političkoj sferi. „Možda bismo mogli suprostaviti vam Stalešku skupštinu sastavljenu od našeg spola? Nemojte se iznenađivati.“, govore „Žene Francuske“ 1789. godine.¹³ Madame B. B. koja žene naziva „trećim staležom trećih staleža“ kao glavni argument navodi teoriju opata iz Siersa da plemići ne mogu zastupati treći stalež jer predstavnici moraju imati apsolutno iste interese kao oni koje predstavljaju. Iz toga slijedi da samo žene mogu zastupati žene što je predstavljalo osnovu za uključenje žena u politički život.¹⁴ Zapreka ovim ženskim argumentima za sudjelovanje u političkom životu bilo je mišljenje velikog dijela javnosti (muškaraca i žena) kako su za lošu političku i gospodarsku situaciju krive upravo žene počevši od same kraljica Marie Antoinette koja je optužena da je svoga muža feminizirala, zabavljala se s ministrima, imala lezbijske odnose, zapostavljala svoje obveze kao majke te imala incestuozan odnos sa sinom.¹⁵

Iako im nije bilo dopušteno sudjelovati u vijećanjima političkih tijela, starih i novih, one su svoje građanstvo uživale na javnim forumima, u klubovima i salonima.¹⁶ Kada su na javnim debatama vođene rasprave o razmatranju novih zakona i mjera, žene nisu pozvane dati svoje mišljenje, no ipak su galerije na takvim događanjima bila prepune žena koje ni u kojem slučaju nisu zadržavale svoj glas za sebe. Često su debate bile prekidane povicima i aplauzima od strane tih istih žena te su na taj način žene koje su sjedile u galerijama stupile u političku arenu simbolično, ali i konkretno.¹⁷

Ženama nije dopuštano puno članstvo u revolucionarnim organizacijama, no u prvoj fazi revolucije postojao je određeni broj klubova koji su primali žene. Prvi među njima bio je „Društveni krug“ (*Cercle social*) osnovan 1790 godine.¹⁸ Među njegovim aktivistima ističe se markiz De Condorse koji je izazvao pažnju svojim člankom „O uključivanju žena u građansko pravo“ (1790.). On ističe da razlika između muškarca i žene nije argument protiv jednakih prava, jer „nije priroda uzrok tih razlika, već obrazovanje i socijalna egzistencija“. Njegovi argumenti

¹³ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 67.

¹⁴ Isto, str. 68.

¹⁵ Isto, str. 69.

¹⁶ D. Godineau, *Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens*, str. 19.

¹⁷ Isto, str. 19.

¹⁸ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 80.

ostali su glavnim dijelom rodnih rasprava sve do 20. stoljeća.¹⁹ Društveni krug predstavljao je lobi za ženska prava te je za to pitanje na raspolaganje stavio i svoje novine. Bio je ujedno i jedini muški pariški klub koji je formirao žensku sekciju s angažiranjem u korist žena, „Prijateljice istine“ (*Amies de la vérité*)²⁰. Predsjedavajuća „Prijateljica istine“, Eta Palm d'Elders, u jednom je javnom obraćanju zatražila da ljudska i građanska prava važe i za žene, te istakla da žene traže i „obnovu običaja“. „Prijateljice“ su ispred političkih tražile građanska prava za žene, jer su potonja bezvrijedna bez ovih. Jednakost u braku (obveza oca na uzdržavanje djece) i mogućnost razvoda (kao pravo na slobodu) bile su temeljni zahtjevi. Na njih su se nadovezivali problemi svakodnevice: zaštita od nasilja u braku, zaštita od siromaštva, besplatne dječje vrtiće i centre za žene iz unutrašnjosti koje su došle u Pariz i zatrudnjele, kao i unaprjeđenje poslova za žene. Zahtijevale su reformu nasljednog prava koje je zapostavljalo ženske naslijednice, novi zakon o razvodu braka i potrebu za obrazovanjem žena. Nesumnjivo su i aktivnosti ovoga kluba utjecali na zakone poput onoga gdje su žene pri naslijeđivanju izjednačene s muškarcima, te što je brak u Ustav unesen kao građanski ugovor te Zakon o razvodu, prvi takav u Europi, koji je omogućavao razvod na osnovu suglasnosti oba supružnika.²¹ „Društveni krug“ je zabranjen nakon masakra na Marsovom polju 1791. godine, ali vodstvo je preživjelo i ostalo aktivno kao dio žirondinaca, no kao ugrožena manjina od 1793. godine žensko pitanje su morali zanemariti u borbi za preživljavanje.²²

Drugi istaknuti pariški ženski klub bilo je „Društvo revolucionarnih građanki republikanki“ (*Club des Citoyennes Républicaines Révolutionnaires*). Bila je to asocijacija militantnih žena iz nižih slojeva, poput prodavačica i industrijskih radnica za razliku od u pravilu imućnih žena iz kluba „Prijateljica“. Usko povezan sa sankilotima, ovaj je klub bio aktivno uključen u političke konflikte tijekom 1793. godine prije no što je zabranjen iste godine, nakon trajanja malo više od pola godine.²³ Osnovale su ga Claire Lacombe, bivša glumica, i Paulina Leon, kći tvorničara. Njihov cilj bila je borba protiv „neprijatelja republike“ te „uništenje aristokrata“ te su se u tu svrhu željele naoružati kao amazonske čete i težile preuzeti vodstvo sankilota. Vlasti su ih podržavale dokle god su radile u njihovu interesu, a nisu zahtijevale prava za sebe. Kada su u svojim akcijama postale radikalne i više nisu bile od koristi, „citoyennes“ su poslužile kao povod Konventu za ukidanje svih ženskih organizacija 30. listopada 1793. godine. Jean-Baptiste Amar

¹⁹ Isto, str. 77.

²⁰ Société Patriotique et de Bienfaisances de Amies de la Vérite je djelovao u godinama 1791./1792. U: D. Godineau, *Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens*, str. 20.

²¹ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do dana*, str. 80, 81.

²² Isto, str. 82.

²³ D. Godineau, *Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens*, str. 20.

tada je dao konačnu presudu: „Žene ne mogu imati nikakva politička prava.“ Pritom su pozivali na Rousseauovu Sofiju iz Emila i citat „Budi žena! Tvoji poslovi su nježna briga oko djece, male kućne obaveze, dragi bolovi majčinstva.“²⁴ Unatoč zaključku sjednice, žene su nastavile svoju ulogu u galerijama i uličnim pobunama što pokazuju događaji iz 1795. godine kada je ustanak i ovaj put započeo pobunom žena.²⁵ Nažalost, to je poslužilo kao još jedno opravdanje da se konačno zabrani politički angažman žena u mješovitim društvima koji je dotada bio dopuštan.²⁶ Okupljanje u takvim militantnim društvima bilo je u pravilu rezervirano za pariške žene i to one koje nisu imale djecu za koju se moralo brinuti (žene u ranim dvadesetima ili pedesetima godinama života).

S druge strane, žene iz ruralne Francuske na drugi su način doprinosile revoluciji: šaljući darove ili nabavljajući oružje za Narodnu gardu. Protivnice revolucije su se pak okupljale u grupe i štatile seoskog svećenika, sprječavale uklanjanje crkvenih zvona ili zahtijevale otvaranje zatvorenih crkava.²⁷

Osim okupljanja u klubovima, važno sastajalište revolucionara bili su privatni saloni. Neke od takvih salona vodile su žene iz visokog društva poput gospođe Manon Roland i gospođe de Condorcet. U njima su se političari neformalno pripremali za buduće rasprave u skupštini i razmjenjivali ideje u raspravama u koje su nerijetko bile uključene i žene. Ovo je bilo poluprivatno te istodobno polujavno uključivanje žena u politiku. Zbog toga što su saloni držani u privatnim domovima, tradicionalno ženskom području, one su bile spremnije izražavati svoje političke stavove, a muškarci su to lakše prihvaćali.²⁸ Pojava ovakih salona nije vezana isključivo za Pariz i Francusku te je salon Comtesse d'Yves odigrao važnu ulogu u prvoj fazi Belgijske revolucije 1789 godine.²⁹

Kada govorimo o Francuskoj revoluciji i promjeni koju je ona donijela za žene možemo se poslužiti riječima Mary Hargrave: „Završetak osamnaestog stoljeća i početak devetnaestog stoljeća označava razdoblje revolucije za muškarce i evolucije za žene. ... Umovi intelektualnih žena bili su potaknuti, postale su svjesnije sebe samih, filozofskije, nezavisnije...“ Jedna od takvih žena bila je i Olympe de Gouges, uz to je ona sama, svojim životom i djelom imala utjecaj na druge žene da postanu „svjesnije..., filozofskije, nezavisnije...“.³⁰

²⁴ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 98 - 100.

²⁵ D. Godineau, *Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens*, str. 20.

²⁶ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 100.

²⁷ D. Godineau, *Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens*, str. 21.

²⁸ Isto, str. 21, 22.

²⁹ Isto, str. 22.

³⁰ Nadežda Čaćinović, *Žene i filozofija*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2006., str. 126.

3. Olympe de Gouges do Revolucije

Olympe de Gouges rođena je 7. svibnja 1748. godine kao Maria de Gouze u Montaubanu, gradu južne Francuske. Njezina majka Anne Olympe (rođena Mouisset) tada je bila udana za Pierrea Gouzea, mesara. On se smatrao Marieinim legalnim ocem, iako je javna tajna bila da je pravi otac Jean-Jacques Lefranc de Pompignan, poznatiji kao markiz od Pompignana. Jean-Jacques dolazio je iz slavne obitelji u Montaubanu koja je bila prijateljski i kumstvom povezana s obitelji Mouisset te je stoga moguće njegovo očinstvo male Marie Gouze. Pogotovo kada uzmemo u obzir priče očevidaca o simpatijama između Anne Olympe i Jean-Jacquesa, koje su možda bile jedan od razloga zašto je obitelj budućeg markiza poslala u Pariz gdje je stekao slavu kao dramski pisac.³¹

Kasnije Olympe de Gouges piše o svom odnosu s biološkim ocem i majkom. Kako kaže prema njoj je markiz gajio nježnost te ju u javnosti nazivao kćeri izlažući se time javnoj osudi, a njezinoj majci je predlagao da se on brine za kći. Vjerojatno bi sudbina male Marie bila drugačija da je majka pristala odvojiti se od najdraže kćeri s kojom je do kraja života zadržala tople odnose. Da je majka pristala na očevo preuzimanje brige Marie bi zasigurno dobila obrazovanje primjereno aristokratskoj kćeri, no ovako znamo da je njeno obrazovanje bilo zaista slabo. Naučila je čitati i pisati, ali samo osnove. Svakako je dolaskom u Pariz nadoknadila nešto od znanja, no i dalje nije sama pisala svoja djela, već ih diktirala svojim pomoćnicima.³²

Marie Gouze se sa sedamnaest godina udala za Louisa Aubrya.³³ Bio je to poslovni suradnik njezina oca, po zanimanju mesara. Rodivši mu sina, nakon samo dvije godine postaje udovica i odlučuje ne udavati se ponovno što je bila praksa s mladim udovicama u to vrijeme. Takav život bio je nezamisliv za provinciju te u potrazi za kvalitetnijom egzistencijom zajedno sa sinom odlazi u Pariz.³⁴ Odlučna u namjeri da bude više od provincijske žene, u Parizu sebi stvara novi identitet počevši od imena koji je kombinacija njezina djevojačkog prezimena i drugog imena njezine majke te svakako zvuči otmjenije. U Parizu je u pričama o svome podrijetlu uvijek spominjala svoga pravoga oca, markiza Le Franc de Pompignana, od kojega je i navodno naslijedila dar za pisanje. Osim što se bavila pisanjem kazališnih tekstova tijekom pariških

³¹ Sophie Mousset, *Women's Rights And the French Revolution: A Biography of Olympe De Gouges*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2007., str. 9-11.

³² Isto, str. 11, 12.

³³ Skupina autora, *Encyclopaedia Universalis*, D-Kowal, Encyclopaedia Universalis, 1995.-1996., str. 1553.

³⁴ Marie Josephine Diamond, „The Revolutionary Rhetoric of Olympe de Gouges“, *Feminist Issues*, 02706679, Svezak 1., Broj 1., 1994., str.1.

godina, povremeno je bila kurtizana i ljubavnica pripadnika visokog društva, poznata kao dugogodišnja partnerica Sebastien Merciera.³⁵

4. Revolucionarni rad Olympe de Gouges

U svoje vrijeme Olympe de Gouges bila je zaista neobična žena. Svojim djelom, ali i svojim životom, bila je žena ispred svoga vremena. Zbog prakse kupanja, koju je upažnjavala svaki dana nazivali su je fanatičnom.³⁶ Kako li je tek onda svojim djelima, koja su se bavila pitanjima opasnima i za muškarca toga vremena, izazivala čuđenje svojih sugrađana?

Zagonetnog podrijetla, davši si novo ime i pričajući o svome navodnom poznatom ocu, željela se uključiti u pariško visoko društvo. Nastojala se afirmirati kroz pisanje te je od „femme galante“, svakako izvan plemićkih i učenih krugova, postala „femme de lettres“ – učena žena.³⁷ U to vrijeme takvu titulu nije nosilo mnogo žena, iako se situacija poboljšala od vremena Luja XIV. kada je svega 10 % francuskih provincijskih žena znalo napisati svoje ime, no bila je daleko od idealnog.³⁸ Njeno je obrazovanje bilo skromno, no do svojega smaknuća izdala je oko 140 spisa, koje je uglavnom diktirala i time zaslužila cijenjenu titulu za ženu 18. stoljeća.³⁹

Svoje je tekstove publicirala uglavnom u vidu brošura i plakata nalijepljenih na pariške zidove. Iako naklada nije bila velika, od 1 000 do 2 000 primjeraka, time je riskirala mnogo – svoju egzistenciju.⁴⁰ Također je pisanjem riskirala svoj ugled, za nju je ono predstavljalo političku aktivnost, a svi su tekstovi društveno angažirani što tada nikako nije priličilo jednoj ženi.

Olympe de Gouges pod utjecajem je revolucionarnih ideja odlučila napustiti svoj način života i želju za afirmacijom u kazališnim krugovima kao spisateljica dramskih tekstova. Izjavila je: „Gorim od želje za radom za dobrobit svih!“. Upravo je s gorljivošću u svojim kasnijim tekstovima progovarala o mizeriji potlačenih ljudi i članica vlastitoga spola, koju je poznavala iz prve ruke.⁴¹

Jedan od prvih takvih tekstova bila je drama „Zamora et Mirza, ou l'heureux naufrage“ iz 1784. godine. Tekst je utoliko revolucionaran zbog kritike Staroga režima, njegove ekonomije,

³⁵ Skupina autora, *Encyclopaedia Universalis*, str. 1553.

³⁶ S. Mousset, *Women's Rights And the French Revolution: A Biography of Olympe De Gouges*, str. 4.

³⁷ G. Bock, *Žena u historiji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 83.

³⁸ S. Mousset, *Women's Rights And the French Revolution: A Biography of Olympe De Gouges*, str. 4.

³⁹ G. Bock, *Žena u historiji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 83.

⁴⁰ Isto, str. 83, 84.

⁴¹ Y. Bessieres, P. Niedzwiecki, *Women in the French Revolution (1789)*, str. 13.

njegovog opredijeljenja protiv žena te kolonijalizma i ropstva. Drama je prvi puta igrana 1789. godine pod naslovom „Ropstvo crnaca“ (L'Esclavage de nègres), no ubrzo je skinuta s repertoara pod pritiskom francuskih kolonijalnih velikaša. U svojem radu „Razmišljanja o crncima“ (Réflexion sur les hommes nègres) objavljenom godinu dana ranije (1788.) stavila se na stranu „Društva prijatelja crnaca“ osnovanog iste godine.

Godine 1788. objavila je i „Primitivnu sreća muškarca“ (Le bonheur primitif de l'homme) po uzoru na Rousseauov model prirodnog prava. Tu je napravila vlastiti nacrt društva u prirodnom stanju. U djelu se brak tretira kao spoj dvije ravnopravne osobe koje se vole. U ovome je radu iznijela misao znakovitu za njezino djelo i život: „Kada bih ovu materiju dalje produbljevala, mogla bih otići predaleko i navući na sebe neprijateljstvo skorojevića koji bi me, ne uzimajući u obzir moje dobre namjere, bespoštedno osudili kao ženu koja je nudila samo paradokse i one teško rješive probleme.“⁴² Upravo će takvu reakciju izazvati svojim najslavnijim djelom.

5. Deklaracija o pravima žene i građanke

Ono po čemu će Olympe de Gouges ostati upamćena bio je tekst „Deklaracija o pravima žene i građanke“ (Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne) koji je ušao u anale feminističkog diskursa. Završena je nekoliko dana prije 13. rujna 1791. godine kada je Luj XVI. potvrdio ustav koji među aktivne građane⁴³ nije ubrajao žene.⁴⁴ premda je taj ustav dao politička i građanska prava Židovima i protestantima koji su dotada bili politički i društveno diskriminirani u Francuskoj.⁴⁵

U Deklaraciji se Gouges poigrala s dvoznačnošću riječi „homme“ u francuskom jeziku koja može značiti i čovjek i muškarac. Prema njezinu shvaćanju „homme“ u tekstu „Deklaracije o pravima čovjeka i građanina“ (Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen) ne znači čovjek, nego muškarac. Ne znamo jesu li sastavljači „Deklaracije“ imali ovu dvoznačnost na umu, no daljnje uskraćivanje prava ženama tijekom revolucije potvrđuje mišljenje de Gouges da se prava

⁴² G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 84.

⁴³ Opat Sieyes je uveo podjelu na „aktivne“ građane, koji imaju pravo na sudjelovanje u političkom životu, i „pasivne“, kojima pripadaju samo „prirodna“ prava. U „pasivne“ je ubrajao djecu, strance, sluge, one koji nisu plaćali porez i sve žene. Ova podjela je ušla u Ustav iz 1791. U: G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 79. Kriteriji za aktivnog građanina bili su primjereno obrazovanje i razum za sudjelovanje u kreativnom radu nacije. U: J. W. Scott, *Only paradoxes to offer : French feminists and the rights of man*, str. 34. Iako je dio žena bio vrlo dobro obrazovan, smatralo se da one ne zadovoljavaju ove kriterije.

⁴⁴ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 85.

⁴⁵ Lauren, Paul Gordon, *The evolution of international human rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Pennsylvania, 2003., str. 18–20.

čovjeka ne odnose na žene. Suprotno tomu, usprkos nazivu „Deklaracije o pravima žene i građanke“, Olympe ne isključuje muškarce u pravima, kako to naglašava Gisela Bock.⁴⁶

„Deklaracija“ je sadržavala obraćanje kraljici Mariji Anoinetti, predgovor, preambulu, sedamnaest članova, pogovor i Društveni ugovor muškarca i žene.⁴⁷

Obraćanje kraljici

„Deklaraciju“ Olympe de Gouges posvećuje nepopularnoj kraljici Mariji Antonetti koju potiče da radi na konsolidaciji krune svojim utjecajem na prinčeve. Time ona potvrđuje svoje simpatije prema tronu, što nije čudno s obzirom da je stvaranje ustavne monarhije bila prevladavajuća ideja među revolucionarima.⁴⁸ Osim toga, svojom posvetom ona želi kraljičinu podršku za „plemenitu svrhu“, onu poticanja revolucije „koja će se dogoditi kada sve žene budu svjesne jadne sudbine i prava koja su izgubile u društvu“.⁴⁹

Predgovor

De Gouges svoj slavni pamflet započinje pitanjem: „Muškarče, jesi li sposoban biti pravedan? Žena te pita. Barem to pravo joj ne možeš uzeti. Reci mi, tko ti je dao tu samovoljnu moć da ugnjetavaš moj spol?“⁵⁰

Predgovor ona nastavlja svojim shvaćanjem prirode koju čine životinje, elementi i biljke. Tu ona izaziva muškarca da „traži, istražuje i razlikuje spolove u prirodnom poretku“, a naći će ih „pomiješane“ kako „rade u harmoničnom zajedništvu“. Samo muškarac hoće „despotski vladati spolom koji posjeduje vlastite intelektualne sposobnosti“.⁵¹

Preambula

U preambuli de Gouges traži: „Majke, kćeri, sestre i predstavnice nacije zahtijevaju da se konstituiraju kao Narodna skupština.“ Kao paralela s „Deklaracijom“ iz 1789. gdje su „kao Narodna skupština konstituirani predstavnici francuskog naroda odlučili...“.⁵² Koncipira osnivanje posebne ženske skupštine, pored one muške. U preambuli ona ističe rodne razlike, jer jednakost ima smisla samo ako vrijedi za različite ljude. Preokreće ženske uloge te smatra da se žene

⁴⁶ G. Bock, *Žena u historiji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 86.

⁴⁷ Isto, str. 85.

⁴⁸ M. J. Diamond, *The Revolutionary Rhetoric of Olympe de Gouges*, str. 8, 9.

⁴⁹ Isto, str. 9.

⁵⁰ Darline Gay Levy, Harriet Branson Applewhite, Mary Durham Johnson (ur.), *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, Urbana&Chicago, University of Illinois Press, 1979., str. 87-96.

⁵¹ Isto, str. 87-96.

⁵² Isto, str. 87-96.

moraju uključiti u politiku zato što one predstavljaju naciju, zajedno sa ženskim intelektualnim sposobnostima, istaknutima u predgovoru.⁵³

„Spol, koji je nadmoćniji, kako po ljepoti, tako i po hrabrosti u podnošenju bolova materinstva zato priznaje i proglašava ... sljedeća prava žene i građanke“ je zadnja rečenica preambule.⁵⁴ Njome se pokušava uspostaviti ravnoteža između jednakih rodnih prava i razlika.⁵⁵

Sedamnaest članaka

Središnji je dio teksta sedamnaest članaka koji prate isti broj članova „Deklaracije o pravima čovjeka i građanina“ (1789.). Svojom gotovo parodijom originalnog teksta⁵⁶ njegova je autorica željela naglasiti paradoks navodne univerzalnosti Revolucije i Deklaracije koja je vrijedila samo za muškarce.

Prva su tri članka gotovo istovjetna „Deklaraciji“ iz 1789. godine, a jedina je razlika u tome što se u njima naglašava „žena“. Tako je u prvom članku riječ „homme“ (čovjek, muškarac) zamijenio pojam „femme“ (žena) i kaže „žena je rođena slobodna“⁵⁷, a nastavak u originalu „... i [ljudi, muškarci] jednaki u pravima“⁵⁸ je u tekstu Gouges zamijenjen „... i ima ista prava kao muškarac“. Drugi je članak nadopunjen riječima „et femme“, tako da glasi: „Cilj svakog političkog udruživanja jest očuvanje prirodnih i neotuđivih prava žene i muškarca...“. U trećem članku se naglašava da se nacija sastoji jednako od muškaraca i žena („nastanak svakog suvereniteta počiva uglavnom na naciji koja nije ništa drugo do ujedinjavanje muškarca i žene“), sumnjajući da su i njih prvobitni sastavljači „Deklaracije“ imali na umu.⁵⁹

U četvrtom članku originalne „Deklaracije“ govori se o zajamčenom prirodnom pravu svakoga čovjeka kojega može ograničiti samo zakon.⁶⁰ Tu Gouges navodi kako je „izvršavanje prirodnog prava žena organičeno trajnom tiranijom muškaraca“ te naglašava kako se to mora reformirati „zakonima prirode i razuma.“ Njezino viđenje tih zakona objašnjava u sljedećim članovima (članci 5. i 6.), isto kao što se to čini u „Deklaraciji“ iz 1789. godine. U šestom članku ona opet ističe „žene“ pored „muškaraca“, odnosno „građanke“ pored „građana“. Ovdje se opet igra s dvoznačnošću pojma „citoyen“ koji znači građanin, ali ne isključuje nužno žene iz te

⁵³ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 87.

⁵⁴ D. G. Levy, H. B. Applewhite, M. D. Johnson (ur.), *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, str. 87-96.

⁵⁵ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 88.

⁵⁶ Camille Naish, *Death comes to the maiden: Sex and Execution, 1431-1933.*, Routledge, London, 1991., str. 137.

⁵⁷ D. G. Levy, H. B. Applewhite, M. D. Johnson (ur.), *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, str. 87-96.

⁵⁸ Lynn Hunt (ur.), *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*, Bedford Books of St. Martin's Press, Boston/New York: Bedford/St. Martin's, 1996., str. 77-79.

⁵⁹ D. G. Levy, H. B. Applewhite, M. D. Johnson (ur.), *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, str. 87-96.

⁶⁰ L. Hunt (ur.), *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*, str. 77-79.

kategorije. „Zakon mora biti izraz volje svih. Sve građanke ili građani moraju osobno ili preko svojih predstavnika sudjelovati u njegovoj izradi. To mora biti isto za sve. Svim građankama i građanima moraju – budući da su pred očima zakona jednaki – u jednakoj mjeri biti dostupni svi javni položaji i službe, uzimajući u obzir njihove sposobnosti, vrline i talente.“, glasi članak 6.⁶¹ On je ujedno i vrlo jasan zahtjev za pravom žena na sudjelovanje u političkom životu od strane jedne žene. Ovakav zahtjev tijekom revolucije javno je istaknut u tek nekoliko prilika (Eta Palm d'Elders u govoru „Priateljicama istine 1790. godine“), unatoč aktivnom sudjelovanju žena u revolucionarnim događanjima.

U sljedeća tri članka (članci 7., 8., i 9.) Gouges izjednačava ženu i muškaraca u krivičnom pravu te tako članak 7. govori: „Žena ne može biti iznimka: bit će optužena, uhićena i zadržana u slučajevima određenim zakonom. Žene će se, kao i muškarci, pokoravati strogom zakonu.“ Slijedeći tu misao u članku 10. ona navodi svoju najpoznatiju izjavu: „Ako žena ima pravo da stane na gubilište; u istoj mjeri ona mora imati i pravo da stane na govornicu.“⁶² U originalnom tekstu „Deklaracije“ ovaj član je bio jedan od najkontroverznijih, jer je definirao slobodu mišljenja i vjeroispovjesti („Nitko ne smije biti uznemiravan zbog svojeg mišljenja, čak i u religiji...“⁶³), a za spisateljicu poput Gouges sloboda je mišljenja i izražavanja bila ključna.

Sloboda izražavanja izrazito se naglašava u jedanaestom članu originalne „Deklaracije“, a Olympe de Gouges tu također navodi da „svaka žena i građanka može slobodno reći: Ja sam majka tvoga djeteta“.⁶⁴ Budući da je ovo autorica smatrala potrebnim posebno naglasiti možemo zaključiti da su žene toga vremena bile izložene brojnim predrasudama ukoliko nisu bile u zakonitom braku sa zakonitom djecom. Možda odgovor leži i u osobnim razlozima tj. činjenici da je de Gouges oduvijek govorila da njezin legitimni otac nije njezin biološki otac te u poteškoćama na koje je nailazila zbog toga.

Kao što se u članku 12. „Deklaracije“ govori o potrebi i budućem ustroju javnih tijela koja bi štitila prava čovjeka, de Gouges smatra da je postojanje institucije koje bi štitile prava žena „nužna dobrobit“. Za održavanje takvih institucija i administrativnih troškova „neophodni su zajednički porezi“ a u to oporezivanje u jednakoj mjeri de Gouges uključuje i žene: „prilozi muškaraca i žena su jednaki“ (članak 13.). Kako bi žene ravnopravno sudjelovale u oporezivanju za troškove državne službe, pretpostavlja se i njihovo ravnopravno uključivanje u iste državne službe. Članci 14. i 15. se u obje „Deklaracije“ detaljnije bavi problemima javnih službi i

⁶¹ D. G. Levy, H. B. Applewhite, M. D. Johnson (ur.), *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, str. 87-96.

⁶² Isto, str. 87-96.

⁶³ L. Hunt (ur.), *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*, str. 77–79.

⁶⁴ D. G. Levy, H. B. Applewhite, M. D. Johnson (ur.), *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, str. 87-96.

poreza, gdje de Gouges i dalje izjednačuje žene u svim pravima i obvezima vezanim uz opororezivanje i administraciju.⁶⁵ S obzirom da plaćaju poreze, mogu biti i zaposlene u javnim službama.

Šesnaesti članak govori da u društvu nema ustavnosti ukoliko „prava nisu osigurana i podjela vlasti nije izvršena“, Gouges to nadopunjuje svojim viđenjem Ustava koji „je ništavan ukoliko većina individua od kojih je sastavljena nacija nije sudjelovala u njegovom kreiranju“⁶⁶ pritom aludirajući na to da niti jedna žena nije pozvana u Ustavotvornu skupštinu tijekom revolucije.

U poznatom sedamnaestom članku „Deklaracije“ koji jamči privatno vlasništvo, de Gouges podsjeća da ono vrijedi za „oba spola, bili oni ujedninjeni ili odvojeni“,⁶⁷ shvaćajući da žena bez imetka može postići vrlo malo u pogledu vlastite emancipacije. Također je to kritika važećeg zakona u kojemu pri naslijeđivanju ženski potomci ili članovi obitelji nisu imali ista prava kao muški.

Pogovor

Na kraju de Gouges poziva: „Žene, probudite se! ... prepoznajte svoja prava.“ Podsjeća ih da se zapitaju „kakve prednosti su imale od revolucije?“ Opominje ih što da odgovore kada ih zakonodavci upitaju: „Žene, što je zajedničko vama i nama?“⁶⁸ Ovo je preformulacija Isusovog provokativnog pitanja Bogorodici u Evandjelju po Ivanu.⁶⁹ Njezin odgovor je: „Sve.“ Isti odgovor kojim je opat Emmanuel Joseph Sieyès odgovorio na pitanje u svome revolucionarnom pamfletu „Što je treći stalež?“⁷⁰

„Žene su učinile više zla nego dobra.“, piše de Gouges u pogovoru „Deklaracije“. To izjavljuje kako bi u nastavku dala objašnjenje za neka despotska ponašanja žena. Priznaje da se žene kada ih se prikuje za privatnu sferu, ponašaju kao tirani. To je jedan od razloga zašto žene treba uključiti u javni, politički život. Ovo je se također može odnositi i na obranu nepopularne kraljice kojoj su svi zamjerali tiransko ponašanje i zakulisne igre kojima je utjecala na politiku i

⁶⁵ Isto, str. 87-96.

⁶⁶ Isto, str. 87-96.

⁶⁷ Isto, str. 87-96.

⁶⁸ Isto, str. 87-96.

⁶⁹ G. Bock, *Žena u historiji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 86.

⁷⁰ Isto, str. 86.

tešku situaciju u kojoj se našla Francuska. Ona smatra da bi uključivanjem žena u javni život one postale manje manipulativne i uključene u afere iza javne scene.⁷¹

Nadalje, u pogovoru ona razmatra pitanje odnosa muškarca i žene te pitanje braka. Smatra da imovinsko stanje žena ovisi o njihovim muževima i postaje nesigurno kada žena ostari i poružni te izgubi svoje „čari“, dok žene iz nižih slojeva nemaju nikakvu mogućnost na izdržavanje ukoliko nisu u braku. Zato naglašava da je brak „grobnica ljubavi i povjerenja“ te se mora redefiniirati. To se može učiniti kroz „nacionalnu edukaciju, restauraciju morala te bračne ugovore“.⁷²

Društveni ugovor muškarca i žene

Ponekad navođen kao poseban tekst, formu „Društvenog ugovora muškarca i žene“ (Forme du Contrat social de l'Homme et de la Femme) de Gouges je objavila kao dodatak „Deklaraciji“ te se logički nadopunjuje na prethodne navode. Bio je to model društvenog ugovora, po uzoru na isti kod Rousseaua, koji je u ovom slučaju regulirao prvenstveno bračne odnose.⁷³ „Društveni ugovor“ je de Gougesino viđenje reforme građanskog prava u korist žena (i muškaraca), za razliku od zalaganja za politička prava žena u tekstu „Deklaracije“.

„Društveni ugovor“ pravni je model bračnog ugovora i započinje s praznim mjestima koja dvije stranke trebaju popuniti (Mi, _____ i _____, ..., se ujedinjemo...). On se uglavnom osvrće na problem imovine u braku. De Gouges u njemu predlaže da bi ubuduće vlasništvo oba bračna partnera moralo biti zajedničko, a nasljedstvo prenosivo na djecu, bila ona iz braka ili izvanbračna. Također bi djeca trebala moći birati između očevog i majčinog imena. U slučaju razvoda, treba omogućiti podjelu imovine, a u slučaju smrti jednoga partnera, polovica nasljedstva pripada djeci.

De Gouges nastavlja osvrćući se na neke važne probleme bračne i izvanbračne zajednice. Ukoliko neki bogati muškarac ima dijete sa svojom siromašnom ženom, on treba usvojiti to dijete, kako majka ne bi morala tražiti utočište u nekom bijednom porodilištu. Ako muškarac ne održi dato obećanje u vezi s brakom, treba ženi platiti svotu razmjernu njegovu imetku, no ako je žena ta koja nije održala obećanje, treba također biti kažnjena.

Kako je i sama kao kurtizana zasigurno bila upoznata sa svijetom prostitucije na koji su bile osuđene mnoge žene, de Gouges ne zaboravlja tu grupu žena osuđenih od društva te ističe da

⁷¹ Wendy C. Nielsen, „Staging Rousseau's Republic: French Revolutionary Festivals and Olympe de Gouges“, *Theory & Interpretation*, Volumen 43., Broj 3., Texas Tech University Press, 2002., str. 276.

⁷² D. G. Levy, H. B. Applewhite, M. D. Johnson (ur.), *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, str. 87-96.

⁷³ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 90.

nisu one te koje „najviše pridonose padu morala, već žene iz društva“. „Prostitutke bi trebale raditi u za to određenim četvrtima“ predlaže kao jedno od rješenja za njihov status. Osim toga, predlaže sredstvo koje bi moglo „ojačati dušu žene“: „sudjelovanje u svim onim aktivnostima kojima se bave i muškarci“. Tako bi „nestale predrasude i moral bi se očistio, a priroda bi ponovno zadobila pravo lice“.

De Gouges borbu za prava žena i djece povezuje s borbom za prava crnaca. Upućuje kritiku kolonistima koji „si uzimaju za pravo vladati kao despoti nad muškarcima čiji su i sami očevi i braća“. Tako upozorava i na iskorištavanje crnih žena od strane kolonista i problem nepriznavanja očinstva koji je u kolonijama bio još kompleksniji.

U zadnjem dijelu dodatka progovara i o svome viđenju podjele vlasti. Smatrala je da treba uskladiti zakonodavnu i izvršnu vlast i to je usporedila s odnosom muškarca i žene koji trebaju biti „ujedinjeni, ali jednaki u snazi i vrlini da bi činili dobro domaćinstvo“.⁷⁴

5.1. Značenje Deklaracije o pravima žene i građanke

Kako su radovi Olympe de Gouges u svoje vrijeme većinom bili ignorirani⁷⁵, ni „Deklaracija“ nije bila iznimka. Budući da je njeno značenje doprijelo do samo malog broja ljudi, „Deklaraciju“ je i sama nazvala „bizarnom“.⁷⁶

Kada govorimo o retoričkoj snazi „Deklaracije“, ona je bila vrlo učinkovita. Zamjenivši riječ „čovjek“ ili „muškarac“ rječju „žena“ u „Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina“ dekonstruirala je dominantan tekst stoljeća. Tako je probila granice revolucionarnog diskursa koji je ženu postavio u privatnu sferu, onu buržoaskog doma. Time se ovaj tekst čini modernijim od „Obrane ženskih prava“ (1792.) Mary Wollstonecraft, suvremenice Olympe de Gouges i često nazivane majkom feminizma, koja je u svojim razmišljanjima bila sputana interesima vlasništva i klasom. Razotkrivši „Deklaracijom“ lažni univrezalizam originalne Deklaracije, de Gouges je zahtjev revolucionara za jednakošću doista učinila univerzalnim. Također je važno njezino isticanje sličnoga statusa žena i crnaca, čime je povezala rod i rasu i na taj način pozvala na borbu za univezalna ljudska prava.⁷⁷

Trebalo je pola stoljeća da njezino djelo dobije zaslužen priznanje. U revoluciji 1848. godine, de Gouges, njezina „Deklaracija“ i njezin život postali su simbolom toga da je „povijest naše

⁷⁴ D. G. Levy, H. B. Applewhite, M. D. Johnson (ur.), *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, str. 87-96.

⁷⁵ M. J. Diamond, *The Revolutionary Rhetoric of Olympe de Gouges*, str. 10.

⁷⁶ G. Bock, *Žena u historiji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 91.

⁷⁷ M. J. Diamond, *The Revolutionary Rhetoric of Olympe de Gouges*, str. 10.

prve revolucije okružena aurom velikih žena koje su služile na čast svome spolu i svojoj domovinu“ kako su govorile Francuskinje koje su tada ponovno tražile pravo glasa za žene.⁷⁸

Prema Rosalind Miles upravo je Olympe de Gouges svojom „Deklaracijom“ „zavijorila feminističkim stijegom u Francuskoj“. Ona je vidjela dalje od neposrednih gospodarskih pritužbi Francuskinja, misleći na žene koje su pokretale spontane pobune zbog nemogućnosti prehrane sebe i svojih obitelji. Razotkrila je taj začarani krug u kojemu je neobrazovanost žena muškarcima pružala opravdanje da im uskrate politička prava. A upravo je nedostatak političkih prava onemogućavao ženama da se bore za pravo na obrazovanje, kao i ostale zakonske reforme u kojemu bi žene stekle jednakost pred zakonom. Upravo su taj put izabrale feministice, što Olympe de Gouges čini jednom od pionirki feminizma.⁷⁹

De Gougesina „Deklaracija“ nije bila prvi niti jedini takav tekst tijekom Revolucije, ali je zaslužila svoje mjesto u feminističkim analizama. Bio je to najobuhvatniji poziv za ženska prava u ovom razdoblju i pozvao je na pravo značenje univerzalizam Revolucije.⁸⁰

6. Smaknuće Olympe de Gouges

U prvim godinama revolucije nijedna mašta individue nije bila ograničavana. Obični ljudi su mogli smišljati buduće političke i društvene forme bez straha od represije vlasti. U takvom ozračju revolucionarne ideje na području rodnih odnosa, ali i politički angažman Olympe de Gouges bili su tolerirani.⁸¹

Kada je Robespierre osigurao svoju hegemoniju nad žirondinskom opozicijom, počeo se udaljavati od svog radikalnog krila, a posebno od zahtjeva aktivistica.⁸² Ubrzo su jakobinci odlučili provoditi tešku represiju i teror nad čitavom opozicijom. Olympe de Gouges odbijala je indentifikaciju s ijednom revolucionarnom strankom smatrajući se umjerenom i medijatoricom. No može ju se svrstati među umjerene žirondince prema nekim političkim stavovima, poput potpore monarhiji na početku Revolucije, prijateljstvom s umjerenim žirondincem poput Concordeta, protivljenju smaknuću kralja i mržnjom prema Robespierreu i Maratu.⁸³ Kao žirondinka smatrala se opasnom i neprijateljicom Revolucije tijekom razdoblja terora.

⁷⁸ G. Bock, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 91.

⁷⁹ Rosalind Miles, *Tko je skuhao posljednju večeru? Ženska povijest svijeta*, Europapress holding : Novi Liber, Zagreb, 2009., str. 248, 249.

⁸⁰ Joan Wallach Scott, *Only paradoxes to offer : French feminists and the rights of man*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1996., str. 20.

⁸¹ Isto, str. 47.

⁸² M. J. Diamond, *The Revolutionary Rhetoric of Olympe de Gouges*, str. 10.

⁸³ Isto, str. 11.

Kao da to nije bilo dovoljno, možda zbog neuspjeha da bude saslušana u svojim zadnjim djelima, ona se oštrim jezikom obraća vlastima te šalje javna pisma Robbespiero, tada na vrhuncu moći.⁸⁴ Svojim pamfletom „Tri urne ili dobrobit domovine, od putnika kroz zrak“ (Les Trois Urnes, par un voyageur aérien) dala je posljednji povod za smaknuće. Tada traži referendum na kome bi svi Francuzi i Francuskinje tajnim glasanjem birali između republike, ustavne monarhije i federacije. Posljednje se smatralo opakim žirondinizmom.⁸⁵

Poput mnogih drugih, izgubila je život na revolcionarnoj giljotinji 3. studenog 1793.⁸⁶ Bila je druga pogubljena žena, nekoliko tjedana nakon kraljice, te nekoliko dana prije Manon Roland, istaknute revolucionarke naprednih ideja koja je ipak izabrala rad u sjeni svoga slavnog muža.⁸⁷

„Moniteur Universel“ za „Rèpublicaines“ izvještavao je iz protokola sa suđenja i pogubljenja. Presuda je glasila: da je delirijum svoje egalitarne fantazije smatrala inspiracijom prirode, htjela postati državnik i u svom bezumlju podijeliti Francusku; kažnjena je jer je zaboravila vrline koje priliče njezinom spolu.⁸⁸ Prema jednom izvješću sa njezinog smaknuća, Olympe de Gouges je penjući se uz stepenice giljotinje govorila: „djeco domovine, vi ćete osvetiti moju smrt“. Često je pisala da će pobjeda njezinih ideja biti rad budućih naraštaja i to je bilo i posljednje što je izgovorila. Za to je vrijeme rulja koja je promatrala smaknuće mahala svojim šeširima i uzvikivala „Živjela Reublika“ gledajući smaknuće one za koju su mislili da je monarhistica koja je izdala republiku.⁸⁹

U studenom 1793. godine pogubljena je Olympe de Gouges. Pala je kao druga ženska žrtva, nakon Marie Antoinette, pariške giljotinje iz razdoblja terora. Time kao da je označeno pravo značenje francuke revolucije za žene; bilo je to doba velikih promjena za čovjeka, no one nisu vrijedile za žensku polovicu stanovništva bez obzira kojem one sloju pripadale. A Olympe de Gouges bila je jedna od bezbrojnih i bezimernih pripadnica građanskog stanovništva provincijalne Francuske. Rođena kao Marie de Gouze u Montaubanu sa sedamnaest godina se udala kako je to i priličilo djevojci. Rodivši sina nakon samo dvije godine postaje udovica i zajedno sa sinom odlazi u Pariz. Odbija se se ponovno udati, mijenja svoje ime odbacivši očevo i muževo te tako sebi stvara novi identitet. Iako aktivno piše kazališne komade i prije Revolucije,

⁸⁴ Isto, str. 12.

⁸⁵ G. Bock, *Žena u historiji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 93.

⁸⁶ Prema *Encyclopaedia Universalis* smaknuće se dogodilo 6. studenog 1793.

⁸⁷ G. Bock, *Žena u historiji Evrope : od srednjeg veka do danas*, str. 92, 93.

⁸⁸ Isto, str. 92.

⁸⁹ D. G. Levy, H. B. Applewhite, M. D. Johnson (ur.), *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, str. 259.

tek s Revolucijom njezina egzistencija dobiva puni smisao. Želi se afirmirati kao autorica, želi biti čuta, ali ne izabire utabane putove za žene svoga doba, već piše politički i društveno angažirane tekstove. Razočarana onima što je Revolucija donijela ženama, odnosno činjenicom da žene nisu dobile pravo glasa, a uskraćena su im i druga prava u odnosu na muškarce, u Ustavu iz 1791. objavljuje svoj najpoznatiji tekst „Deklaraciju o pravima žene i građanke“. Tekst paralelan „Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina“ 1789. ismijava navodnu univerzalnost revolucionarne ideje „jednakosti“ i eksplicitno poziva žene na borbu za ista politička prava koja uživaju muškarci. Zbog svojih revolucionarnih ideja i aktivnog rada u javnoj, odnosno muškoj, sferi Olympe de Gouges je bila žena ispred svoga doba koja će to morati platiti vlastitim životom.

Svojim tragičnim završetkom, a i činjenicom da njezine ideje nisu doprle do većeg broja suvremenika, pokazalo se da je Francuska revolucija, kao i druge revolucije, bila samo revolucija za neke. Dok su mnoge su ideje bile preokrenute u ovom revolucionarnom razdoblju, ona o inferiornosti žena pokazala se trajnom i vrlo lako uklopljivom u novi politički i gospodarski poredak.

7. Prilozi

Prilog 1. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina, 26. kolovoza 1789. (Hunt, Lynn (ur.), *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*, Bedford Books of St. Martin's Press, Boston/New York: Bedford/St. Martin's, 1996., str., 77.–79.)

The representatives of the French people, constituted as a National Assembly, and considering that ignorance, neglect, or contempt of the rights of man are the sole causes of public misfortunes and governmental corruption, have resolved to set forth in a solemn declaration the natural, inalienable and sacred rights of man: so that by being constantly present to all the members of the social body this declaration may always remind them of their rights and duties; so that by being liable at every moment to comparison with the aim of any and all political institutions the acts of the legislative and executive powers may be the more fully respected; and so that by being founded henceforward on simple and incontestable principles the demands of the citizens may always tend toward maintaining the constitution and the general welfare.

In consequence, the National Assembly recognizes and declares, in the presence and under the auspices of the Supreme Being, the following rights of man and the citizen:

- 1. Men are born and remain free and equal in rights. Social distinctions may be based only on common utility.*
- 2. The purpose of all political association is the preservation of the natural and imprescriptible rights of man. These rights are liberty, property, security, and resistance to oppression.*
- 3. The principle of all sovereignty rests essentially in the nation. No body and no individual may exercise authority which does not emanate expressly from the nation.*
- 4. Liberty consists in the ability to do whatever does not harm another; hence the exercise of the natural rights of each man has no other limits than those which assure to other members of society the enjoyment of the same rights. These limits can only be determined by the law.*
- 5. The law only has the right to prohibit those actions which are injurious to society. No hindrance should be put in the way of anything not prohibited by the law, nor may any one be forced to do what the law does not require.*

6. *The law is the expression of the general will. All citizens have the right to take part, in person or by their representatives, in its formation. It must be the same for everyone whether it protects or penalizes. All citizens being equal in its eyes are equally admissible to all public dignities, offices, and employments, according to their ability, and with no other distinction than that of their virtues and talents.*

7. *No man may be indicted, arrested, or detained except in cases determined by the law and according to the forms which it has prescribed. Those who seek, expedite, execute, or cause to be executed arbitrary orders should be punished; but citizens summoned or seized by virtue of the law should obey instantly, and render themselves guilty by resistance.*

8. *Only strictly and obviously necessary punishments may be established by the law, and no one may be punished except by virtue of a law established and promulgated before the time of the offense, and legally applied.*

9. *Every man being presumed innocent until judged guilty, if it is deemed indispensable to arrest him, all rigor unnecessary to securing his person should be severely repressed by the law.*

10. *No one should be disturbed for his opinions, even in religion, provided that their manifestation does not trouble public order as established by law.*

11. *The free communication of thoughts and opinions is one of the most precious of the rights of man. Every citizen may therefore speak, write, and print freely, if he accepts his own responsibility for any abuse of this liberty in the cases set by the law.*

12. *The safeguard of the rights of man and the citizen requires public powers. These powers are therefore instituted for the advantage of all, and not for the private benefit of those to whom they are entrusted.*

13. *For maintenance of public authority and for expenses of administration, common taxation is indispensable. It should be apportioned equally among all the citizens according to their capacity to pay.*

14. *All citizens have the right, by themselves or through their representatives, to have demonstrated to them the necessity of public taxes, to consent to them freely, to follow the use*

made of the proceeds, and to determine the means of apportionment, assessment, and collection, and the duration of them.

15. Society has the right to hold accountable every public agent of the administration.

16. Any society in which the guarantee of rights is not assured or the separation of powers not settled has no constitution.

17. Property being an inviolable and sacred right, no one may be deprived of it except when public necessity, certified by law, obviously requires it, and on the condition of a just compensation in advance.

Prilog 2. Deklaracija o pravima žene i građanke, 14. rujna 1791. (Levy, Darline Gay, Applewhite, Harreit Branson, Johnson, Mary Durham (ur.) *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, Urbana&Chicago, University of Illinois Press, 1979., str. 87-96.)

The Rights of Woman

Man, are you capable of being just? It is a woman who poses the question; you will not deprive her of that right at least. Tell me, what gives you sovereign empire to oppress my sex? Your strength? Your talents? Observe the Creator in his wisdom; survey in all her grandeur that nature with whom you seem to want to be in harmony, and give me, if you dare, an example of this tyrannical empire. Go back to animals, consult the elements, study plants, finally glance at all the modifications of organic matter, and surrender to the evidence when I offer you the menas; search, probe, and distinguish, if you can, the sexes in the administration of nature. Everywhere you will find them mingled; everywhere they cooperate in harmonious togetherness in this immortal

masterpiece.

Man alone has raised his exceptional circumstances to a principle. Bizarre, blind, bloated with science and degenerated--in a century of enlightenment and wisdom--into the crassest ignorance, he wants to command as a despot a sex which is in full possession of its intellectual faculties; he pretends to enjoy the Revolution and to claim his rights to equality in order to say nothing more about it.

Declaration of the Rights of Woman and the Female Citizen

For the National Assembly to decree in its last sessions, or in those of the next legislature:

Preamble

Mothers, daughters, sisters [and] representatives of the nation demand to be constituted into a national assembly. Believing that ignorance, omission, or scorn for the rights of woman are the only causes of public misfortunes and of the corruption of governments, [the women] have resolved to set forth a solemn declaration the natural, inalienable, and sacred rights of woman in order that this declaration, constantly exposed before all members of the society, will ceaselessly remind them of their rights and duties; in order that the authoritative acts of women and the authoritative acts of men may be at any moment compared with and respectful of the purpose of all political institutions; and in order that citizens' demands, henceforth based on simple and incontestable principles, will always support the constitution, good morals, and the happiness

of

all.

Consequently, the sex that is as superior in beauty as it is in courage during the sufferings of maternity recognizes and declares in the presence and under the auspices of the Supreme Being, the following Rights of WOrman and of Female Citizens.

Article I

Woman is born free and lives equal to man in her rights. Social distinctions can be based only on the common utility.

Article II

The purpose of any political association is the conservation of the natural and imprescriptible rights of woman and man; these rights are liberty property, security, and especially resistance to oppression.

Article III

The principle of all sovereignty rests essentially with the nation, which is nothing but the union of woman and man; no body and no individual can exercise any authority which does not come expressly from it (the nation).

Article IV

Liberty and justice consist of restoring all that belongs to others; thus, the only limits on the exercise of the natural rights of woman are perpetual male tyranny; these limits are to be reformed by the laws of nature and reason.

Article V

Laws of nature and reason proscibe all acts harmful to society; everything which is not prohibited by these wise and divine laws cannot be prevented, and no one can be constrained to do what they do not command.

Article VI

The law must be the expression of the general will; all female and male citizens must contribute either personally or through their representatives to its formation; it must be the same for all: male and female citizens, being equal in the eyes of the law, must be equally admitted to all honors, positions, and public employment according to their capacity and without other distinctions besides those of their virtues and talents.

Article VII

No woman is an exception; she is accused, arrested, and detained in cases determined by law. Women, like men, obey this rigorous law.

Article VIII

The law must establish only those penalties that are strictly and obviously necessary...

Article IX

Once any woman is declared guilty, complete rigor is exercised by law.

Article X

No one is to be disquieted for his very basic opinions; woman has the right to mount the scaffold; she must equally have the right to mount the rostrum, provided that her demonstrations do not disturb the legally established public order.

Article XI

The free communication of thoughts and opinions is one of the most precious rights of woman, since that liberty assures recognition of children by their fathers. Any female citizen thus may say freely, I am the mother of a child which belongs to you, without being forced by a barbarous prejudice to hide the truth; (an exception may be made) to respond to the abuse of this liberty in cases determined by law.

Article XII

The guarantee of the rights of woman and the female citizen implies a major benefit; this guarantee must be instituted for the advantage of all, and not for the particular benefit of those to whom it is entrusted.

Article XIII

For the support of the public force and the expenses of administration, the contributions of woman and man are equal; she shares all the duties and all the painful tasks; therefore, she must have the same share in the distribution of positions, employment, offices, honors, and jobs.

Article XIV

Female and male citizens have the right to verify, either by themselves or through their representatives, the necessity of the public contribution. This can only apply to women if they are

granted an equal share, not only of wealth, but also of public administration, and in the determination of the proportion, the base, the collection, and the duration of the tax.

Article XV

The collectivity of women, joined for tax purposes to the aggregate of men, has the right to demand an accounting of his administration from any public agent.

Article XVI

No society has a constitution without the guarantee of rights and the separation of powers; the constitution is null if the majority of individuals comprising the nation have not cooperated in drafting it.

Article XVII

Property belongs to both sexes whether united or separate; for each it is an inviolable and sacred right' no one can be deprived of it, since it is the true patrimony of nature, unless the legally determined public need obviously dictates it, and then only with a just and prior indemnity.

Postscript

Woman, wake up; the tocsin of reason is being heard throughout the whole universe; discover your rights. The powerful empire of nature is no longer surrounded by prejudice, fanaticism, superstition, and lies. The flame of truth has dispersed all the clouds of folly and usurpation. Enslaved man has multiplied his strength and needs recourse to yours to break his chains. Having become free, he has become unjust to his companion. Oh, women, women! When will you cease to be blind? What advantage have you received from the Revolution? A more pronounced scorn, a more marked disdain. In the centuries of corruption you ruled only over the weakness of men. The reclamation of your patrimony, based on the wise decrees of nature-what have you to dread from such a fine undertaking? The bon mot of the legislator of the marriage of Cana? Do you fear that our French legislators, correctors of that morality, long ensnared by political practices now out of date, will only say again to you: women, what is there in common between you and us? Everything, you will have to answer. If they persist in their weakness in putting this non sequitur in contradiction to their principles, courageously oppose the force of reason to the empty pretensions of superiority; unite yourselves beneath the standards of philosophy; deploy all the energy of your character, and you will soon see these haughty men, not groveling at your

feet as servile adorers, but proud to share with you the treasures of the Supreme Being. Regardless of what barriers confront you, it is in your power to free yourselves; you have only to want to....

Marriage is the tomb of trust and love. The married woman can with impunity give bastards to her husband, and also give them the wealth which does not belong to them. The woman who is unmarried has only one feeble right; ancient and inhuman laws refuse to her for her children the right to the name and the wealth of their father; no new laws have been made in this matter. If it is considered a paradox and an impossibility on my part to try to give my sex an honorable and just consistency, I leave it to men to attain glory for dealing with this matter; but while we wait, the way can be prepared through national education, the restoration of morals, and conjugal conventions.

Form for a Social Contract Between Man and Woman

We, _____ and _____, moved by our own will, unite ourselves for the duration of our lives, and for the duration of our mutual inclinations, under the following conditions: We intend and wish to make our wealth communal, meanwhile reserving to ourselves the right to divide it in favor of our children and of those toward whom we might have a particular inclination, mutually recognizing that our property belongs directly to our children, from whatever bed they come, and that all of them without distinction have the right to bear the name of the fathers and mothers who have acknowledged them, and we are charged to subscribe to the law which punishes the renunciation of one's own blood. We likewise obligate ourselves, in case of separation, to divide our wealth and to set aside in advance the portion the law indicates for our children, and in the event of a perfect union, the one who dies will divest himself of half his property in his children's favor, and if one dies childless, the survivor will inherit by right, unless the dying person has disposed of half the common property in favor of one whom he judged deserving.

That is approximately the formula for the marriage act I propose for execution. Upon reading this strange document, I see rising up against me the hypocrites, the prudes, the clergy, and the whole infernal sequence. But how it [my proposal] offers to the wise the moral means of achieving the perfection of a happy government! . . .

Moreover, I would like a law which would assist widows and young girls deceived by the false promises of a man to whom they were attached; I would like, I say, this law to force an inconstant man to hold to his obligations or at least [to pay] an indemnity equal to his wealth.

*Again, I would like this law to be rigorous against women, at least those who have the effrontery to have recourse to a law which they themselves had violated by their misconduct, if proof of that were given. At the same time, as I showed in *Le Bonheur primitif de l'homme*, in 1788, that prostitutes should be placed in designated quarters. It is not prostitutes who contribute the most to the depravity of morals, it is the women of society. In regenerating the latter, the former are changed. This link of fraternal union will first bring disorder, but in consequence it will produce at the end a perfect harmony.*

I offer a foolproof way to elevate the soul of women; it is to join them to all the activities of man; if man persists in finding this way impractical, let him share his fortune with woman, not at his caprice, but by the wisdom of laws. Prejudice falls, morals are purified, and nature regains all her rights. Add to this the marriage of priests and the strengthening of the king on his throne, and the French government cannot fail.

8. Literatura

1. Bessieres, Yves, Niedzwiecki, Patricia, *Women in the French Revolution (1789)*, Institute for the Development of the European Cultural Area, Bruxelles, 1991.
2. Bock, Gisela, *Žena u istoriji Evrope : od srednjeg veka do danas*, Clio, Beograd, 2005.
3. Čačinović, Nadežda, *Žene i filozofija*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2006.
4. Diamond, Marie Josephine, „The Revolutionary Rhetoric of Olympe de Gouges“, *Feminist Issues*, 02706679, Svezak 1., Broj 1., 1994., 1-17.
5. Godineau, Dominique, “Daughters of Liberty and Revolutionary Citizens”, Genevieve Fraisse, Michelle Perrot (ur.), *History of Women in the West, Volume IV: Emerging Feminism from Revolution to World War*, Belknap press, 1993., 15-32.
6. Hunt, Lynn (ur.), *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*, Bedford Books of St. Martin's Press, Boston/New York: Bedford/St. Martin's, 1996., str., 77–79.
7. Levy, Darline Gay, Applewhite, Harreit Branson, Johnson, Mary Durham (ur.) *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795.*, Urbana&Chicago, University of Illinois Press, 1979.
8. Miles, Rosalind, *Tko je skuhao posljednju večeru? Ženska povijest svijeta*, Europapress holding : Novi Liber, Zagreb, 2009.
9. Mousset, Sophie, *Women's Rights And the French Revolution: A Biography of Olympe De Gouges*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2007.
10. Naish, Camille, *Death comes to the maiden: Sex and Execution, 1431–1933*, Routledge, London, 1991.
11. Nielsen, Wendy C., „Staging Rousseau's Republic: French Revolutionary Festivals and Olympe de Gouges“, *The Eighteenth century : Theory & Interpretation* , Volumen 43., Broj 3., Texas Tech University Press, 2002., 268-285.
12. Lauren, Paul Gordon, *The evolution of international human rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Pennsylvania, 2003.
13. Scott Joan Wallach, *Only paradoxes to offer : French feminists and the rights of man*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1996.
14. Skupina autora, *Encyclopaedia Universalis*, D-Kowal, Encyclopaedia Universalis, 1995.-1996.